

Priedas

KITAS SEMINARAS

Viktorijai Daujotytei 70

2014 m. lapkričio 12 d. Vilniaus universiteto Filologijos fakultete, Kristijono Donelaičio auditorijoje buvo surengtas prof. Viktorijos Daujotytės seminarų ciklo „Už disciplinų“ renginys „Kitas seminaras“, kuriame dalyvavo buvę Profesorės doktorantai. Seminaro, kurio susitikimai Vilniaus universitete tęsiasi nuo 2013 m. rudens, svarstymus orientuoja Profesorės suformuluota nuostata: „Būti disciplinoje, disciplinose, kad galima būtų išeiti už jų, būti tekste, tekstuose, pasikliauti įdėmia tekstų analize, jos intensyvumu, išvedančiu už tekstų. Išeiti už neišeinant iš.“

Ši publikacija – seminaro vedėjos įvadas ir dalyvių pranešimai – skiriami gražiai Profesorės sukakčiai.

FORMOS: TUŠTĖJANČIOS, NYKSTANČIOS, SUSIDARANČIOS

Viktorija Daujotytė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros
profesorė emeritė

Įvadas į „Kitą seminarą“

Seminaras – aukštesnio lygio mokymosi, studijų, profesinio bendravimo ir dalijimosi tuo, kas patirta, suvokta, forma. Universitetiniai lituanistų seminarai, išeinantys iš privalomų tvarkaraščių, galėtų aktyvinti ne tik teorines svarstybas, bet ir literatūros gyvenimą. Seminarais, laisvais pranešimais, pokalbiais, reakcijomis į tai, kas iškyla, pasirodo, ką reikia mintimi sučiupti, dar gyvą ir šiltą, turėtume nuolat peržiūrėti savo darbo instrumentus, tikrinti jų aštrumą, galimybes į dėmesio lauką įtraukti

ne tik literatūrą, filosofiją, bet ir tai, kuo gyvename. Seminaras turi siekti vidinės tvarkos, bet išlikti jos nesukaustytas. Turėti savo pagrindinę liniją, bet nukrypti nuo jos, kai tik akiratyje pasirodo kažkas, kas patraukia dėmesį, į ką reikia reaguoti.

Seminaras, kuriame šiandien dalyvaujame, yra kitas, labiau proginis negu programinis, atsišakojęs iš dabar man svarbaus auditorinio darbo, sutelkto į tai, kas humanistikoje lieka už disciplinų. Mano situacija kelialypė: buvau įpareigota bent apibrėžti temų ratą, seminarą pradėti; kartu esu dalyvė, maža dalimi – ir objektas. Se-

minarų mano akademiniam gyvenime yra buvę daug. Keli reikšmingi ir man pačiai. Įprasčiausia – vadovauti seminarui jame dalyvaujant. Dalyvauti, jau laukiant, jau tikintis, kad bus svarbu, gal ir netikėta, ką pasakys Marijus Šidlauskas, mano pirmasis disertantas, Dalia Čiočytė, Erika Drungytė, Mindaugas Kvietkauskas, Brigita Speičytė, Giedrė Kazlauskaitė, Rimantas Kmita, kiti šio seminaro dalyviai, iš kurių įdomiausias mano akademinio gyvenimo „projektas“ buvo Małgorzata Kasner, kadaise pasirodžiusi katedroje, ką tik iš Lenkijos, pasiryžusi ne tik išmokti lietuvių kalbą, bet ir tirti lietuvių literatūrą...

Šiam seminarui, vykstančiam Kristijono Donelaičio salėje, kur nuo sienų žvelgia Vytauto Valiaus sukurti *Metų* vaizdai, bandysime suteikti formos centrą. Visa, kas yra, yra, būna formos būdu. Į bendrą centrą žvelgsime iš atskirų taškų – iš K. Donelaičio, Adomo Mickevičiaus, Šatrijos Raganos, Vinco Mykolaičio-Putino, Juditos Vaičiūnaitės. Maždaug toks yra mūsų interesų vardinis žemėlapis, papildomas atskiromis problemomis, taip pat ir laišku, kaip egzistenciniu pranešimu. Įvadui pateiksiu vieną kitą V. Mykolaičio-Putino mintį apie K. Donelaitį, nuo jo pereisiu prie formos kaip gyvybės būdo: atsirandančios, kintančios, tuštėjančios, nykstančios. Formas jaučiu ne tik kaip kūrybinius darinius, formos yra ir žmonių laikysenos, apsisprendimai, pasirinkimai, ypač tais laikotarpiais, kada daugiau rizikos, grėsmių.

V. Mykolaitis-Putinas, apie kurį kalbame ir dabar vykstančiame laisvajame seminare, ir apie kurį atskirai kalbės G. Kazlauskaitė, gali būti atrama, jungianti su K. Donelaičiu ir su Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra, jos giliaja tra-

dicija. Vaidoto Daunio, mano studento, diplomanto, vardas irgi iškilis iš Putino lauko. V. Mykolaitis-Putinas ne tik lietuvių literatūros klasikas, bet ir profesorius, literatūros istorikas, kritikas, teoretikas. Ne viena jo mintis iškilusi, pasirodžiusi ir auditorijoje. Niekas taip neskatina mąstymo kaip gyvas bendravimas su auditorija, nuolatinis klausimų jautimas. Putino studija „Kristijonas Donelaitis“, išaugusi iš auditorinių interesų, iš skaityto specialaus kurso, yra klasikinis literatūros istorijos darbas, kurio formai būdinga nuosaiiki faktologija, ramus dėstymo būdas, sumuojančios išvados. Studija kiek pažeista privalomųjų marksizmo-leninizmo reikalavimų, bet labiau paviršutinių, suvedamų į formulę: „Tik Tarybų Lietuvoje Donelaičio kūryba buvo tinkamai įvertinta...“ Šita formulė, kuri pokario dešimtmečiu buvo vartojama be išimties, taip pat ir mano mokytojo Jurgio Lebedžio, pasisekė laimėti galimybę tvarkyti Tolminkiemį, tyrinėti didžiojo klasiko palikimą. Su originalesniais Putino pastebėjimais reikėtų sieti hegzometro, gamtovaizdžių aptarimą, darbo poezijos išskyrimą, mintį, kad „darbo poezija *Metuose* – vertingas laimėjimas ne tik lietuvių, bet ir aplamai Europos literatūroje“¹. V. Valiaus freskose gyvai jaučiamas darbas, persmelkiantis žmonių kūnus, judesius. Darbo poeziją lietuviai pirmiausia išreiškė darbo dainose. V. Mykolaičiui-Putinui, studijavusiam Europos universitetuose, europinis literatūros horizontas buvo aprėpiamas. Iš kelių kartų primenamas K. Donelaičio priklausymas Europai ir jo išskirtinumas savo laiko literatūroje.

¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai 10: Literatūrinė publicistika*, Vilnius: Vaga, 1969, 284.

Šiandien V. Mykolaitis-Putinas lyg ir per mažai dalyvauja 300 metų jubiliejaus suaktyvintuose K. Donelaičio mintijimuose. Bet dalyvauja ir netiesiogiai, per kitus tyrinėtojus, per J. Lebedį, per tuos, kurie yra ši autorių skaitė. Mąstant ir apie literatūrą, ir apie jos vertinimo formas, pravartu grįžti, tikrinti ankstesnes klasikos interpretacijas.

Vėlyvoji V. Mykolaičio-Putino kūryba, jungianti ir meninius, ir mokslinius aspektus, gali atskleisti ne vieną įtampų tarp to laiko konvencijų ir individualiųjų aspiracijų šaltinį. Yra daug paliudijimų, tarp jų ir Vandos Zaborskaitės, ką reiškė vien Putino buvimas Lietuvių literatūros katedroje. Onos Pajedaitės, kurią galima vadinti lietuvių literatūros fotografe, literatūrinės fotografijos kūrėja, paliudijimas: penktame lituanistikos kurse, paaiškėjęs biografijai (tėvai ištremti, broliai katargoje), dekanas Eugenijus Meškauskas ir diplominio darbo vadovas V. Mykolaitis-Putinas jai vienai iš anksto surengė diplominio darbo gynimą, kad išmestai iš universiteto būtų lengviau. Tai labai ryškios egzistencinės formos. Galima nuo jų atsitraukti, kai aplinkybės reikalauja pašlovinti „Jo vardą“, bet neįmanoma pasitraukti, nes žmogiškųjų formų ir kaip laikysenų šaknys yra sieloje. Putinas buvo vienintelis viešas poetas pokario Lietuvoje, kuris socialistinės ideologijos dogmas įveikinėjo ne tik profesionaliu Biblijos pažinimu, bet ir gyvu jos amžinųjų formų jutimu. Eilėraštis „Kėliaus iš kapo“ (1961):

Aš kėliaus iš kapo.
Ten jie mane sutarę,
Mirties palytėtą, trapų,
Buvo uždarę,
Kad jų valiai paklusčiau
Ir niekad daugiau nepabusčiau.

O aš nepaklusęs
Kėliaus iš kapo!

Esminė Naujojo Testamento situacija – Kristaus prisikėlimas iš mirties – yra didžioji šio teksto proforma. Taip, konkrečias formas gaivina proformos, archetipai. Bet ne visiems jie pasiekiami. Putino eilėraštis į biblinę proformą yra patikimai atsirėmęs. Poetas jaučiasi esąs įgalintas ištartti: „Aš kėliaus iš kapo“. Pasiaprašymas jiems, tiems, kurie turėjo prievartos galią. Uždarytas į kapą (apribota laisvė mąstyti, kurti, būti), kad paklustų, kad nebepabusų. Šitokia nuo realybės nutolinta, maksimaliai suabstraktinta forma, reiškiančia dvasinį poeto prisikėlimą, Putinas prabilo apie savo pokarį, apie prievartos palytėtus to laiko eilėraščius, apie kai kuriuos rinkinio *Sveikinu žemę* (1950) eilėraščius.

Tuščias kapas: gilioji biblinė formos metafora. Esmės persikėlimo – iš to, kas lieka tuščia, į tai, kas nepraeina, nebeišnyksta, kas aukščiau už tikėjimą ir netikėjimą.

Tuščios laikmenos: peršokame – į kitą erdvę ir į kitą laiką, į mūsų gyvenamą erdvėlaikį. Tuščios laikmenos apmokestintos iš anksto, jei perkame, tai ką nors iš to, kas kuriuo nors būdu yra sukurta, ir įsirašysime. Jei ir savo. Tuščia laikmena gali veikti ir kaip metafora: turime savy, kartais ir apčiuopiame savy kažką, kas turi galios virsti garsų ir žodžių ritmais, pasiryžimais, būsenomis, veiksmis, gyvomis, tarsi iš savęs užsipildančiomis formomis. Kas gali būti kuriuo nors būdu užrašyta, įrašyta.

Tuštuma ne tik tai, ko nėra, ar kur nieko nėra. Yra ir buvimas tuštumoje, tuštuma. Tuštumos buvimas. Išsigryninimas, išskaidrėjimas – lyg laukimas kažko svarbaus, kas turi pasirodyti, įžengti, užpildyti. Arba tai,

kas priims tave, tavo neramybę, įformins. Iš Vytauto Mačernio „Žiemos sonetų“:

Klaust savęs jam belieka:

Kur veržies? Tuštumon.

Ką surasi ten? Nieko.

„Kai pavargęs keleivis...“

Ir Salomėja Nėris iš eilėraščio „Rudenėlių tylųjį, geltoną...“ skaudaus ir sunkaus sugrįžimo malone nužengia į ontologinę tuštumą: „Neatsako niekas... Veltui klausiu. / Spokso tuščios akys sienų keturių“. Tuštumoj paskutinė atrama: „Prie tavęs, šaltoji, prisiglausiu...“

Tuštuma – ir lyg pasirengimas kažką savin suimti, lyg atgimdyti, kažkuo tapti. Juk niekas yra arti visko. Arba tas pats, tik kitu būdu, kita forma. Galbūt ta, kai tuštuma prilygsta galiai, kaip vienoje iš labiausiai cituojamų ankstyvojo Tomo Venclovos poetinių frazių: „Tuštuma ar aukščiausia jėga / Siunčia angelą – ritmą ir kalbą“ („Sutema pasitiko šalčiu“). Kalba, ypač ritminė, išnyra tarsi iš tuštumos, ne iš to, kas jau kuriuo nors būdu yra, o ko nėra, dar nėra, ko be tos ritminės pagavos ir būti negali. Ir S. Nėries, ir T. Venclovos eilėraščiuose tuštuma šalta ar arti šalčio.

Tuštumos persvarstymas suproblemino lyg ir aiškesnę ištuštėjusią ar ištuštėjančią formą, ypač mąstomąją. Ji iškilo iš pirmojo bandymo suformuluoti kelias minties šakas apimančią platesnio lituanistikos seminaro temą: „Literatūra pasaulyje, pasaulis literatūroje“. Ta abstrakti formuluotė kurį laiką, kai B. Speičytė tik pradėjo šį seminarą organizuoti, buvo gyva, judėjo fenomenologiniu taku tarp literatūros ir gyvenamojo pasaulio. O kai jau reikėjo seminarą skelbti, tas takas buvo apnykęs, sunku buvo jį beatsekti. Formuluotė skambėjo pretenzingai. Taip, ji buvo ištuštėjusi;

kaip žirnio ankštis, išdžiūvo, prasiskleidė. Svarbu tą ištuštėjimą laiku pastebėti, atsisakyti formuluočių, kuriose nebelieka gyvo intereso.

Kad žodžių formos, jei ir kaip galimybės, atsiranda, susidaro, kažkaip žinome. Jaučiame, ir kad ištuštėja, tarsi sunyksta. Greičiausiai ištuštėja ritminės pagavos, akimirka, kai buvo, skambėjo, ir jau nėra, nebesueina, nebesusijungia, nes jau išsi-skaidžiusi, praretėjusi būseną, kurią labiausiai ir sutankina emociniai-ritminiai virpesiai, iš jų susidarantis emocijų tinklas. Kalbant apie lyriką, emocijų tinklą, formuojantį ritminius kalbos virpesius ir judesius, reikėtų nors trumpai pasiaiškinti. Žmogaus intymumas, lyg ir savaiminis, virsta problema, kai siekiame jį tirti. Neišsiverčiame be slapties, paslapties, ribos, distancijos; net ir tais atvejais, kai intymųjų poetinių formų prigimtis ir atrodo visai atsivėrusi. Kuo atviriau, tuo paslėptiau, – galimas čia šis paradoksas. Tik poetai žino, kaip gerai, kaip patikimai jų intymiasias patirtis paslepia lyrika. Lyrikos *aš* yra universaliausia paslėptis, atskirosios savasties išnykimas kalboje ir iškilimas iš jos jau visai kitais pavidalais, vienu metu ir išgrynintais, ir subendrintais. Ir vis dėlto; ir vis dėlto. Kažkas, kas verčia gėdytis to, kad rašai eilėraščius, kad poetė, poetas. „Kodėl gėda?“ – klausė Česlovas Milošas *Pakelės šunytyje*. Ir taip atsakė: „Poezija yra gėdingas dalykas, nes užsimezga pernelyg arti veiklos, kuri vadinama intymia. Poezijos neįmanoma atskirti nuo savo paties kūno suvokimo. Ji sklendo virš jo, nemateriali, bet kartu ir neatsiejama, ir verčia gėdytis, nes apsimeta priklausanti kitai – dvasios – sferai“². Pirminė poezijos fenomenolo-

² Czesław Miłosz, *Pakelės šunytytis*, vertė Vyturys Jarutis, Vilnius: Strofa, 2000, 22.

gija – Č. Milošo juntama iš poeto taško. Apsimetimo veiksmas – arba perkūrimo, persikūnijimo. Transformacijos – kūno virtimo siela, sielos įsikūnijimo. Kada jau ne gėda? Kai transformacija yra tikrai įvykusi, kai kūno gėda kalboje ima plastėti kaip sielos džiaugsmas. Kai ir kūno gėda virsta kalbos triumfu.

Kaip intymiosios formos, tos ypatingosios sankabos ir sankalbos (Aido Marčėno žodžiu), gali būti tiriamos, kaip verčiamos į socialią (arba labiau suprantamą) kalbą? Tikrų lyrikos tyrimų apskritai nedaug, tai sunkiausia literatūrologijos sritis. Nujautė šią problemą ir V. Mačernis, eilėraštyje „Distancijos jausmas“ ironizavęs įprastus „kritikų“ kelius ir būdus: smalsumą („Jis žino viską, kas pažemint kitą gali / Ir iš žmogaus garbingo padaryt „žmogelį“), distancijos nesilaikymą („Distancija ir pagarba žmogaus / Visai neliečia subtilaus jo meno. / Gyvenimas jam – smulkmenų istorijėlė, / Labai pikantiška ir linksmutėlė“). Išėitis – „kito intymumo nepažeist“, nes: „Kiekvienas atskiras žmogus – pasaulis savyje, / Ir kaip žvaigždė skaisčiai šviečias tik atstume“. Intymumo šviesa – iš atstumo. Tik iš jo intymumas darosi kūrybiškai darus. Intymumo kūrybinės formos atsiranda spontaniškiausiai, savaimingiausiai. Bet ir jos tuštėja, nyksta. Gaivina tik patirtis, ir patirtis, atverta kitam, kitai. Kad intymioji patirtis būtų atverta kitam ne kūrybos būdu, reikia išskirtinio kontaktyvumo, labai sutelktų ir kartu atsargių žingsnių.

Gal to, kas nyksta, tuštėja, ir nebūtina stengtis sulaikyti, išsaugoti? Nežinome, negalime tvirtai atsakyti. Kai viską saugome, kaupiasi ir daug nereikalingo, visokių nebegyvų daikčiukų. Kai nesaugome, tuštėja pats gyvenimas, pagrindinė, tiksliau,

vienintelė būties forma. Saugojimas visgi yra esminis žmogaus pašaukimas – tas ir lietuvių kultūrai stipriai įdiegta. Kad būtum, turi kažką turėti. Nėra absoliuti buvimas ir turėjimo priešata. Kas turima, yra vienu ar kitu būdu išlaikyta, išsaugota.

Maždaug prieš tris dešimtmečius Arūnas Sverdiolas išvertė Martino Heideggerio filosofinį esė „Helderlinas ir poezijos esmė“, kuriame poezijos ir filosofijos bendrumais išreikšti ir esminiai žmogiškojo steigimo ir saugojimo rūpesčiai. M. Heideggeris pasirinko Friedrichu Hölderlinu, savitu ir mįslingu vokiečių poetu, jo lyg ir tiesioginėmis ištartimis – pasakymais, filosofo vadinamais kertiniais: Vienas jų: „Tačiau kas išlieka, steigia poetai“. Šis esė buvo paskelbtas Jaunųjų kūrybos almanache *Veidai* (1988)³, kurio sumanytojas ir sudarytojas buvo V. Daunys; 1985 metai – almanacho steigimo metai. Vaidotas buvo vienas kūrybingiausių savo laiko žmonių, siekė poezijos ir mąstymo apie ją sąlyčių ir kaip naujų formų inspiracijų, domėjosi muzika ir daile, planavo rašyti disertaciją iš V. Mykolaičio-Putino kūrybos, gera pradžia buvo jo diplominis darbas (1981). Putino neišleido iš akių per visą trumpą savo gyvenimą; jo asmenybėje jautė ir ryšį su anos Lietuvos kultūra, kūryba, buvo pradėjęs rinkti atsiminimus. V. Dauniui atrodė, kad kurti reiškia ir palaikyti ryšį su kitais, esančiais ir buvusiais, jam rūpėjo „bendro buvimo pojūtis, kuriame įsiklausymas reikšmingesnis už šurmulį“⁴. Kai išėjo pirmieji *Veidai*, kultūrinis gyvenimas

³ Martinas Heideggeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, vertė Arūnas Sverdiolas, *Veidai*, 1988, 252–266.

⁴ Viktorija Daujotytė, Vaidotas Daunys, Marijus Jonaitis [Šidlauskas], „Kartu ir atskirai“ [pokalbis], *Veidai*, 1986, 248.

buvo supsepsuotas, netgi įsupsepsuotas tuščių formų, ideologinių klišių. Jaunieji bandė pro jas prasiveržti, įsteigti nors trupinį gyvybės, kartu ieškodami saugos galimybių vieni kitiems. Pirmiesiems *Veidams* įžangą rašė Lietuvos LKJS CK pirmasis sekretorius. Jis tarsis „priedengė“ almanachą; už ištuštėjusių formų, už ideologinių šablonų buvo kuriama erdvė gyvybės ūgliams, norėta juos saugoti, puoselėti. V. Dauniui labai svarbūs buvo Oskaro Milašiaus ir Č. Milošo tekstai, rūpinosi vertimais almanachui, niekad nepraleido didžiojo Adomo – Adomo Mickevičiaus. Jam rūpėjo egzistencijos filosofijos formos, taip pat ir lietuviškosios, – gal labiausiai Antano Maceinos. *Veiduose* galima jausti grįžimą, kad ir slaptą, slepiamą, į maždaug 1938–1940 metus, idėjų prasme į Putiną, į A. Maceiną, o formų, ypač vidinių, – į V. Mačernį. Yra ryšys tarp *Veidų* ir *Sietyno* (1988–1990), iš karto gali atrodyti, kad alternatyvu, bet yra bendrų veidų, artimas kultūros formų atnaujinimas ir grįžimo judesiu. Aišku, *Veidai* dar tarpiniai, atsargūs, o *Sietynas* – radikalus, aiškių ir griežtų politinių pozicijų. Poetika pereina į politiką, poetišką tol, kol ji išlieka opozicija. Tapdama pozicija, politika nuo poezijos pasitraukia.

Pokalbis – „Kartu ir atskirai“, apie *Veidų* steigimą, programas 1986 metų leidinyje. Išryškėjusi mintis, kad gyvosios kultūros formos randasi iš santykių, ryšių, išreiškiamų pokalbiais, jei viešai ir nevykstančiais, iš to, ką taip brangino Vaižgantas, ką vadino papulkavimu, pabuvimu kartu, sambūryje. *Veiduose* jau matomas M. Šidlauskas, dar neryškūs Dariaus Kuolio, Valdo Kukulo profiliai, debiutuoja poetai, dabar esantys centre. 1985 metais ir pats Vaidotas išleido pirmąją eilėraščių knygą – *Metų*

laikai, V. Kukulo nuomone, pašaukimo ir pasiukojimo tėvynei programą, kuria „pabrėžtinai akcentuoja, gal net savotiškai saugo, restauruoja Maironio, Putino teigtas vertybes“⁵. Tada to akcento „saugo“ dar negirdėjome taip aiškiai, kaip girdime dabar. Itin aiškiai, tada tik užsimezgusi ir Kukulo jau pastebėta forma, rodė gajumo žymių. Tos įvairiopos žymės mąstomuoju horizontu skleidėsi nuo M. Heideggerio esė „Helderlinas ir poezijos esmė“ vertimo iki paties A. Sverdiolo mąstymo struktūrų kultūros filosofijos etiudais pavadintoje studijoje *Steigtis ir sauga* (1996). Jos rodė ir gana intensyvų formų kitimą, ir vienu ar kitu būdu reiškiamą žinojimą / tikėjimą, kad visa, kas įsteigta, turi būti saugoma, kad steigtis ir sauga yra neatskiriamai susijusios. Nesaugomas, kaip nors neperimtas įsteigimas išnyksta; jei neįsteigta, nėra ko saugoti. Nepasodinto laistyti nereikia.

Apie ką kalbame? Kad būties formos steigiamos, saugomos, savo pačių pastangomis, vidiniais įsipareigojimais gaivina mos atskirų žmonių, jų santykių, ryšių, pokalbių, kartais įveikiant ir rizikos baime. V. Mykolaičio-Putino „Kėliaus iš kapo“ yra beveik neįtikėtinos dvasios laisvės ženklas ir kartu forma. Forma kaip galin ga ontologinė jungtis – po jaunų žmonių kalėjimais ir tremtimis paženklinto „Vivos plango, mortuos voco“ ir negyvų šablonų prislėgtų ideologinių tekstų („Jo vardas“, „Tarybinių tautų šeimai“, „Didžiojo Spalio vaizdai“). Koks bebūtų laikas, kaip nebūtų sunku, tai vyksta. Protestas, šauksmas, pralaimėjimas, prisitaikymas. Pergalė,

⁵ Liudvikas Gadeikis, Vilius Gužauskas, Kazys Jonušas, Algis Kalėda, Valdas Kukulas, „Šešetas žvelgiančių šešiom kryptim: Pokalbis apie 1985 metų pirmąsias knygas“, *Veidai*, 1986, 325.

kaip įveika, naujos formos pasirodymas. Visada atsiras, kas prisims atsakomybę, kas žengs pirmą žingsnį, bandydamas įveikti laiko tarpsnius, kai žmonės dūsta nuo ištuštėjusių formų. Ištuštėjusios formos tyko mūsų, siūlydamos prisitaikyti, lengviau gyventi, be rizikos. Kuo formos tuštesnės, tuo jos pompastiškesnės. Visos serijinės gamybos (o totalitarinių ideologijų „gamyba“ tik serijinė), remiasi formų imitacijomis. Gyvos formos neįmanoma imituoti, ištuštėjusios formos lengvai užpildomos kokių nors einamųjų aktualijų. Kūryba yra pastanga išvengti ištuštėjusių formų; kartais ir bandant jas atgaivinti, jei tokia galimybė pajuntama. Kultūroje nuolat kas nors restauruojama, ne tik pastatai, ne tik parkai, ne tik paveikslai. Restauruojamos ir žodinės formos. Restauravimas yra saugojimo būdas. Pats gyvenimas yra saugojimas. Jei Slušų rūmus prie Neries savo pastoviam gyvenimui rinktųsi Lietuvos muzikos ir teatro akademija, vis dar tebesiglaudžianti laikinai ir siekianti naujų pastatų, žengtume didelį žingsnį į Vilniaus formų išsaugojimą. Restauruoti dvarai, ansambliai švyti prieš mūsų akis savo gražiomis, bet ištuštėjusiomis, neatgijusiomis formomis. Formas atgaivina tik gyvas gyvenimas, sunkiai įspėjami, nuspėjami, bet veiksnūs ryšiai.

Dar apie ryšius, iš jų atsirandančias situacijas, kaip formų fundavimą. 1988 metų *Veiduose* buvo išspausdintas Rolando Rastausko verstas Č. Milošo „Niekad tavęs, mieste“: „Niekad tavęs, mieste, negalėjau palikti, / Ilgos buvo mylios, tačiau stūmė mane atgal it šachmatų figūrą“. V. Daunio pasisakymas jo paties organizuotame vakare, skirtame A. Mickevičiaus, O. Milašiaus ir Č. Milošo kūrybai

(1987 metų rudenį): „Jeigu istorija yra sukūrusi Vilniaus veidą, tai poezija yra būdas šį veidą išvysti. Poezija mums praneša, kad jos apdainuojamas miestas yra ne vien geografija, bet ir metafora.“⁶ Tai esmingas pranešimas ir esmingas tokio pranešimo pajutimas. Kur nėra metaforos, nėra gylio, vien plokščias vaizdas. „Poezija paliudija, kiek tautos turi energijos sukaupti savo sakralinius centrus, įprasminti jų daiktus. Atrestauruoti miestą ar jį išsaugoti tokį, koks jisai stovi, – tai tik dalinis uždavinys. Jis gali atrodyti beprasmis, jeigu nebus poeto balso, perkeliančio miestą nuo tiesioginių prasmų, nuo fizinių prie metafizinių. Muziejininkystė šia prasme sustingdo daiktus, poezija juos prikelia.“⁷ V. Daunys žengė svarbų žingsnį į miesto dvasios suvokimą, siekė artinti poetinio žodžio ir vaizdo poetiką, norėjo išleisti ciklą knygų, kur derėtų poetų ir fotografų žvilgsniai, vienas kitą papildytų (1993 metais kartu su Vytautu Balčyčiu parengė fotografijų ir esė albumą *Vilnius: vardas ir žodis*).

Pirmą sykį klausantis Onutės Narbutaitės oratorijos *Skiautinys mano miestui*, prasidedančios Č. Milošo inkantacija, galima buvo justti ir *Veidų* kurtos skirtingų sričių menininkų bendrumo atmosferos atgarsį, jos stiprintą Vilniaus akcentą: toje atmosferoje ir pati kompozitorė dalyvavo, taip pat ir savo žodiniais tekstais. V. Daunio *Veidai* kad ir tolimesne atošauka veikė *Skiautinio* pradines, jausmines versijas. Ir savo tekstu V. Daunys dalyvauja muzikiniame Vilniaus pašlovinime.

Eimuntas Nekrošius iš Šiluvos (unikali

⁶ Vaidotas Daunys, „Jeigu istorija yra sukūrusi Vilniaus veidą...“, *Veidai*, 1988, 21.

⁷ *Ten pat*, 21–22.

pamatinio prigimties žemaitiškumo ir bendrojo žmogaus pasaulio jungtis) sukūrė teatrą iš „Jobo knygos“. Viename interviu (*Bernardinuose*) paliudijo: „Jobo knygą“ jam davęs Romualdas Granauskas, seną, išleistą dar A. Maceinos⁸ (gal kalbama apie filosofo *Jobo dramą*, turinčią paantraštę „Žmogiškosios būties apmąstymas“). Savito teatro kūrinio pradžia – per rankas: Jobas, įduotas E. Nekrošiu R. Granausko, yra kitas Jobas, nei perskaitytas iš naujausio Biblijos leidimo. Jobo istorijoj jau įsirašo ir R. Granauskas. Nekrošius galėtų savo teatrą daryti iš R. Granausko, iš „Jedžės“ ir kitų šventųjų, iš jų gyvenimų. Derėtų prie Jobo – iki Naujojo Testamento ir jau po jo – kitose erdvėse ir kituose laikuose, taip pat ir lietuvių tautos, bet viskas iš to paties. Kur yra gyvenimas, ten ir kančia. Kur kančia, ten rasis ir šventųjų, ir šventumo formų, krauju gaivinančių gyvenimą. Kančia neišnyksta, ir niekas nežino, kodėl kenčia, už ką. Už ką kenčia žmogus? Ar už tai, kad kaltas? Ar už tai, kad nekaltas? *Šventųjų gyvenimais* R. Granauskas sugrąžino nuo mūsų nutolusį ne tik dangaus, bet ir žemės šventumą, žemės mažutėlių šventumą. Senąją Moniką iš Granausko *Gyvenimo po klevu* galima skaityti kaip amžinąją biblinės Jobo dramos paralelę. Juk nekalta moteris, juk dora, juk nenusikalsta nei gyviems, nei mirusiems. Juk pagal savo prigimties ir laiko suteiktas galimybes gyvena teisingai. Ir pati tą suvokia klausdama: „Aš dabar tankiausiai pamislįju: kas ir nuskiria žmogui tokią dalią? Ar pondievs?

⁸ Karina Metrikytė, „Eimuntas Nekrošius: „Jobo knyga“ neduoda atsakymų“, *Bernardinai.lt*, 2014-01-26, URL: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-01-26-eimuntas-nekrosius-jobo-knyga-neduoda-atsakymu/113244>.

Jeigu pondievs – tad skirtų bausdamas, o už ką dabar? Juk aš per visą savo amžių nei žmogui, nei gyvuliui nesu nieko blogo padariusi.“⁹ Niekio blogo nėra padariusi, dėjusi pastangų elgtis dorai teisingai, o palengva viskas atimama: vyras, sūnus, anūkas, protelio pagailima proanūkiui, baisi galia, materializuota traktorius, suknežina ir trobą, ir ją pačią. Ar tai tik tam tikros sanklodos gyvenimo žlugimas – agrarinio ar kolchozinio, – kaip dažniausiai aiškiname, ar tai ta pati universalija, iš kurios kilo ir Šventraščių, Išminties knygos. Ir gal iškalbiausia „Jobo knyga“, klausianti: „Bet iš kur ateina išmintis? / Kur slypi suvokimo galia? / Kaip žmogui rasti į ją kelią, / kad gyvųjų krašte jos nėra? (Job 28, 12–13). Jeigu pajėgtume mąstyti įsimąstydami į šią amžinai klausiančią ontologiją, galėtume rasti universalesnę prieigą ir prie literatūros formos klausimų. Problema ne tik pati išmintis, ateinanti nežinomu būdu. Problema – išminties suvokimo galia. Išmintis pasirodo, veikia tik suvokta, tik tarsi peršviesta suvokimo. Išminties suvokimo galia yra ta pati išmintis, išminčiai suvokti reikia išminties. Suvokiama išmintis yra įsukama formų, atsigaujančių, atgaivinanų, saugomų. Išminties kelias yra formų kelias: ir mąstomųjų, ir kūrybinių, iki pačių intymiausių. Ir Biblijos išmintis veikia ir poetiniais būdais, formomis.

Kas yra kūrinys? Universaliausia prasmė, išreikšta individualiausia kalba. Niekio daugiau. Bet prie to prieinama ir tarsi išsilukštenant iš negyvų, ištuštėjusių formų, susikabinant su pačiais konkrečiausiais gyvenimo, jo laiko ir jo erdvės pasireiš-

⁹ Romualdas Granauskas, *Gyvenimas po klevu*, Vilnius: Alma littera, 2000, 95.

kimais, išskylančiais ir iš vaižgantiškojo papulkavimo, pabuvimo draugėje. Kad žmogus kalbėtų, jis turi būti kalbinamas. Ne tik žmogaus, bet ir daiktų. Kuo tankesnis ryšių tinklas, tuo iškalbesnės formos. Kuo daugiau kalbos, tuo giliau žmogaus siela nyra į tylą. Kalbumas šaukiasi tylos, ne nekalbumas.

Dar sykį M. Heideggeris iš tos pačios esė apie F. Hölderliną: ne kalba aiškina poeziją, o poezija kalbą: kalbos esmė turi būti suprasta, remiantis poezijos esme. Paini mintis, kaip daug kas M. Heideggerio mąstyme, bet ir skaidri. Poezijoje atsiskleidžia, pasirodo, yra įsteigiamos (ypač metaforos būdu) kalbos galimybės. Kalba ir yra jos galimybės. Kalba yra tai, ką gali, pajėgia poezija. Kalba, turinti ne tik ja, bet ir iš jos sukurtą gerą poeziją, įgyja gylį. Tokį gylį lietuvių kalbai pirmą kartą duoda K. Donelaitis.

Literatūra sutelkia formas, kuriomis galima matyti ir mąstyti. Galima matyti ir kaip formos ištuštėja, išnegyvėja (pavyzdžiui, ankstyvieji lietuvių socrealizmo romanai, pokario eilėraščių knygos), kaip atsiranda lyg kokios nedarbomos literatūros žemės. Ar galima čia kažką įsteigti, ar yra galimybių atnaujinti formų gyvenimą? Ar tas įsteigimas šauktųsi saugojimo ir kaip apmąstymo, refleksijos?

Ne tik gyvenimu reikia aiškinti literatūrą, o ir literatūra – gyvenimą. Gyvenimas yra pati universaliausia forma. Jos viduje tai, kas ištuštėja, sunyksta, atgaivinama, atgimdoma. Bet būdais, kurie nėra iš anksto numatomi. Jokios teorijos, jokio metodo, o atgimsta, atsigaišina, prisikelia.

Michelis Tournier, prancūzų rašytojas ir filosofas, traktatu *Idėjų veidrodis* paėjęjo įdomiu idėjų jungties ir priešpriešos

keliu. Atsiduso: „Negalėjimas įgytų bruožų perduoti paveldo keliu paverčia niekais žmonijos pažangą. Net jei visi išmoksta kalbėti, o didžioji dalis – skaityti, vaikai ir toliau gimsta nemokėdami nei kalbėti, nei skaityti.“¹⁰ Galima būtų tęsti šią mintį ir formų linkme. Kad ir koks perpildytas atrodytų meno formų laukas, jis lieka ir tuščias. Tuštuma yra kažkuriuo būdu įsteigta, įsisteigusi mumyse. Ji yra saugojama. Kaip ji pati ir kaip kažko kito įsteigimo, įsisteigimo galimybė.

Algirdas Julius Greimas savo studiją *Apie netobulumą* (lietuvių kultūros tradicijoje pamatinę ir įeinantį į formų mąstymo kelią) pradėjo nuo Tournier romano: „Robinsonas – Michelio Tournier romane – iki tol sugebėjęs tvarkyti savo gyvenimą pagal vienas po kito krintančių lašų ritmą savo darbo klepsidroje, buvo staiga pažadintas „nejprastos tylos“, kurią jam atvėrė „į varinį dubenį nutiškęs paskutinis lašas“. Tada jis konstatavo, kad sekantis „tvirtai nusprendęs nebekristi“ lašas įstengia „apversti laiko tėkmę“¹¹.

Galia, kad ir pati menkiausia, kuri įstengia apversti laiko tėkmę, lemia ir formų likimus: tolydumą, tuštėjimą, įlūžius, pradedančius kažką kita, kas įsisteigia, yra įsteigiamas. Ir tą pačią akimirką randasi galia, kuri tą trapų, ką tik žalią stiebelį išleidusį diegą imasi globoti, saugoti. Globa greta saugos.

Abi tos galios kyla ir iš pačios kūrybos.

¹⁰ Michel Tournier, *Idėjų veidrodis*, vertė Nijolė Leonora Kašėlionienė, Vilnius: Alma littera, 2005, 77.

¹¹ Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, 176.